

РЕЧНИК НА БОГОСЛОВСКИТЕ ТЕРМИНИ В ЙОАН-ЕКЗАРХОВИЯ ПРЕВОД НА *DE FIDE ORTHODOXA*

Abstract: The article makes readers familiar with the frame of reference of the glossary, its structure and the problems involved in compiling it. It deals with the significance of the work that has been presented for the study of the history of Bulgarian and with its contribution to historical lexicography and gives a close-up view of the work of the author.

Key words: John Exarch, Nebessa, theological terms, Bulgarian historical lexicography

Старобългарско-гръцкият терминологичен речник индекс към Йоан-Екзарховия превод на *De fide orthodoxa* (нататък ЙоЕБТермР) е изграден върху образцовото критическо издание на Л. Садник (Садник 1967–1983) към Богословието (нататък ЙоЕБ). Той представлява лексикографско пособие от смесен тип – преводно-тълковен и специален речник с енциклопедични елементи и индекс на словоупотребите. Съдържа 1758 речникови статии. Речникът включва само специалната терминологична лексика. Извън неговия обсег остават пълнозначните думи без специално значение, служебните думи и собствените имена. Думи от тези категории се привеждат само ако участват в състава на терминологични съчетания.

В самостоятелни речникови статии се отделят:

- всички еднокоренни суфиксални образувания: сквърнь и сквърньнъ, сыновѣство и сынѣство, ѣстъство и ѣстъствнѣ и т.н.;
- наречията, образувани от прилагателни: неотѣлѣуено, плѣтскы, прнкла-дѣно, ѣстъствнѣ;
- думите с първа съставна част отрицанието не-, независимо дали имат, или не, съответствие без негация в паметника: невѣдѣнѣ, невѣдѣннѣ, неженѣство, неѣдѣнѣ и пр.;
- омонимите: съпасъ₁ и съпасъ₂, съшьствнѣ₁ и съшьствнѣ₂, творѣствнѣ₁ и творѣствнѣ₂.

За една и съща терминологична единица се приемат:

- имперфективните и перфективни корелати на един глагол: ѣвѣти и ѣвѣати, нѣмѣнѣти и нѣмѣнѣти, разѣумѣти и разѣумѣвати;
- възвратните и невъзвратните форми на глаголите: вѣставѣти и вѣставѣти сѣ; прѣобразѣвати (сѣ) и прѣобразѣвати (сѣ), сътворѣти и сътворѣти сѣ, ѣвѣати (сѣ) и ѣвѣти (сѣ).

Речниковата статия се състои от следните елементи: заглавна дума; индикатор за фреквенция; гръцки съответствия с пълен индекс на словоупотребите и разночетенията, засвидетелствани в славянската текстова традиция; тълковно-концептуална част с илюстративен материал; синоними; антоними; справочна част.

Като **заглавна лема** се взема основната форма на всяка дума, както е фиксирана в Индекса на словоформите, изготвен от Р. Айцетмюлер към изданието на паметника. След заглавната дума в кръгли скоби се посочва **количеството словоупотреб**и в текста. С цел да се регистрират всички особености на превода, се дава пълен индекс на съответствията в гръцкия оригинал с точно означение на мястото, където се намират. Гръцките съответствия се определят по паралелния гръцки текст в изданието на Л. Садник. Те се дават също с възприетата за основна в лексикографската традиция на гръцкия език речникова форма.

Когато са повече от едно, гръцките съответствия се привеждат в определена последователност. Първо се дава най-употребителното, а накрая – единичните и несъответстващите по смисъл или граматическа категория. Знакът Ø означава липса на гръцко съответствие. В индекса се посочват всички места, където е засвидетелствано едно и също съответствие на старобългарската дума в гръцкия текст. Сигнатурата след всяко съответствие включва данни за листа и страницата (лице – а, опако – б). Ако има две или повече словоупотребии с една и съща сигнатура, броят им се маркира с индикация *bis*, *ter*, *quater* и т.н.:

вожнн (128), /τοῦ/ Θεοῦ (15а, 20а, 21б, ... 53а, 55abis, 57а, 61б, 62бbis, 63б, ... 164аб, 166с2, 194б, 205abis, 207а, ..., 232абbis, 237аб, ... 252а *quater*, 252б, ... 291ater, 292б, 293аб, 294abis, 295а, ... 313б, 319бbis, 326а, 328а, ... 339bis, 341б, ...); θεῖος (16аб, 17б, ...); αὐτοῦ (33б), Ø (227а).

Ако дадена дума в старобългарския превод във всичките си словоупотребии има едно и също гръцко съответствие, това се отбелязва с индикация (*passim*): ἀνγέλъ (35), ἄγγελος ‘*пратеник*’ (*passim*); богороднца (11), Θεοτόκος (*passim*); хлѣвъ (21), ἄρτος (*passim*). Ако пък са налице само едно-две изключения, то те се привеждат с точен адрес, след което се дава постоянното съответствие с индикация (*rel.*). Местата на словоупотребите в тези случаи могат да се видят по Индекса на словоформите, изготвен от Р. Айцетмюлер към критическото издание на ЙоЕБ: вѣровати (24), γινώσκω (37а), πιστεύω (*rel.*); господьнъ (41), Θεοῦ (304а), Κυρίου (*rel.*)

Ако срещу дадено гръцко съответствие в издадения текст е наличен един термин, но в текстовата традиция се наблюдава неустановеност и терминологична вариативност, речникът илюстрира това с пълна ексерпция и сигнация на материала. В подобни случаи към адресите в индекса са посочени наличните разночетения на съответните пасажи, които предлагат другите славянски преписи на паметника, залегнали в основата на критическото издание на

Л. Садник. По този начин речникът служи като полезен синопсис на терминологичната лексика в цялата изследвана до този момент текстова традиция на ЙоЕБ в славянските литератури, внасяйки диахронен ракурс в нейното описание. Привеждат се само лексикалните варианти (т.нар. текстологически дублети) в основната им граматическа форма. Като индикации на отделните ръкописи се използват означенията, възприети в критическия апарат на изданието на Л. Садник. Разночетене към една от две и повече словоупотреби с обща сигнатура се отбелязва с арабска цифра в горния десен ъгъл на сигнатурата (73a¹, 73a², 73a³):

οὐπoσταcь (43), ὑπόστασις (196] II нпoсacь, III cъcтaвъ, V cъcтaвъ οὐпoσταcь, 40б, 46a] III cъcтaвъ, V cъcтaвъ οὐпoσταcь, 51a] III, V cъcтaвъ, глoсa в III нпoсacь, 53a] I, II, IV cъcтaвъ οὐпoσταcь, III cъcтaвъ, 54б] III cъcтaвъ, V cъcтaвъ οὐпoσταcь, 62aб, 64б, 68б¹] V cъcтaвъ οὐпoσταcь, 68б²] III cъcтaвъ, 71a, 73a¹] V cъcтaвъ οὐпoσταcь, III cъcтaвъ.....

Ако разночетенето се отнася до цялата писмена традиция, вместо да се изброяват означенията на отделните ръкописи, за краткост се изписва rel.:

нecьcьcьcь (5), οὐράνιος (100a] rel. нecьcьcьcь, 127б] rel. нecьcьcьcь), ἐν οὐρανῳ (129a] I-V нecьcьcьcь).

Ако някой термин има постоянно гръцко съответствие в издадения текст, а в текстовата традиция са установени единични случаи на терминологична вариативност, речникът илюстрира това с отделна посочка на съответната сигнатура след ремарката *passim*:

гpъxъ (32), ἀμαρτία (*passim*, 243б] III cъгpъшeннe; 317б] III cъгpъшeннe).

При някои адреси се отбелязват интересни коментари на издателя към съответната терминологична употреба:

вещьcьвьнъ (2), φυσικός (54a] V cътвeнъ, което според Л. Садник е първоначалната версия – срв. ЙоЕШ79c знаменна вещьcьвьныхъ (реконстр. кьcьcьcьвьныхъ) вeщнн, ὑλικός (105a)

В края на индекса се посочват и словосъчетания, в които участва заглавната дума, съответстващи на една гръцка лексема:

твopити (65), ποιέω (47б, ... бbis, 68ater, 68б, ... 181бbis, 198abis, 319бbis] II-V cътвopитн), κτίζω (27б] I cътвopитн, 55б, ...), πράττω (140ater, 290a), δημιουργέω (90a] III cътвopитн), ἐργάζομαι (24б, 248a), ἀπεργάζομαι (137a), ἐμποιέω (187б), ἐπιτελέομαι (226a), ἐκπληρόω (242б] V жнвoтвopитн) κατασκευάζω (314a] I cътвopитн)
cвoиe твopитн, οἰκείομαι (246a)
чoудa твopитн, θαυματουργέω (295б).

В отделни случаи гръцките съответствия не отговарят или дори явно противоречат на старобългарската дума. Тогава те се съпровождат със специална забележка (!) и поправка или коментар от съставителя. В подобни случаи става дума било за неразбиране на оригинала от преводача, било за смесване поради омонимия или паронимия на две гръцки, съответно славянски думи в процеса на превода или преписването:

отъпвѣтъ (1) в изрази без отъпѣста (sic!) вм. отъстоупъ, ὁδιαστῆτος (83б).

Когато гръцките съответствия се отнасят към всички значения на старобългарската дума, те не се привеждат изрично в следващата концептуално-илюстративна част на речниковата статия. Когато обаче се отнасят към едно определено значение на старобългарската дума, се дават на съответното място в концептуално-илюстративната част на речниковата статия след знак „=“:

клатѣа (3), ὄρκος (97бbis), κατάρα (263а)

1. юрид. Уверяване някого в истинността на нещо казано или извършено като обезпечаване срещу лъжесвидетелство, = ὄρκος: клатѣаю оутѣрьждаѣмы заѣты 97б;
2. св. ист. Проклятие, липаване от благословение и осъждане на бедствия, = κατάρα: роднѣше ѿ отъ аѡама подобѣнн выхоуъ къ нѣмоу приѣщѣше сѧ клатѣѣ н тѣлн 263а.

Всяка терминологична единица в речника се дава с всички значения, с които е засвидетелствана в паметника. С цел да се илюстрира семантичният развой на терминологизуваните думи на първо място под ремарка *общоупотр.* се привеждат обичайните им употреби (ако има такива и ако се срещат в изследвания текст) и едва след това се отбелязват специалните. Думите се обясняват по принципите на двузичните и тълковните речници: с един еквивалент от съвременния български език или с два и повече синонима, а където е необходимо и с кратко тълкувание на значението. На второ място в качеството му на производно се привежда терминологичното значение. Най-напред се указва терминологичната подсистема, към която принадлежи терминът, а след това се дава, придружен с дефиниция, терминологичният еквивалент в съвременната богословска терминология на български език с цел да се представи в диахрония развой на описвания лексикален пласт:

отъчѣство (4), πατρίотης (65б, 80а); πατρία (66а); πατρίς (258а)

1. общоупотр. Родина, отечество: нждеконънаго бѣства нскоуѣе 258а;
2. тринит. Отчество – ипостасно свойство на Първото Лице на Пресв. Троица: не отъ насъ естъ пренесѣно къ блѣжнооуму бѣ(с)тѣоу отъѣства н сѣновства 65б.

При многозначност в обиходната и специалната употреба на думата за прегледност информацията се разделя в два самостоятелни блока – на общоупотребимите и на терминологичните значения. Различните семантични нюанси в общата и специалната употреба на думите се отделят един от друг със знак ||. Най-напред се поставя основното, прякото значение, а след това – вторичните, преносните значения:

οὐδαμῶς (13), χωρίζω (45a, 76b, 77b), ἀπαλλάττω (104b), διαιρέω (332c7), διακρίνω (92a), ἀφιερῶ (322b^{bis}, 323a)

1. общоупотр. Отделяю, отстраняю: $\bar{\omega}\lambda\gamma\bar{\iota} \bar{\omega}$ женъ 332с7 || лишаю: все
вещны мыслн $\bar{\omega}\lambda\gamma\bar{\iota}$ ены 104б;
2. култ.-рит. Отделяю за сакрална употреба, посвящаю, = $\acute{\alpha}\phi\iota\epsilon\rho\acute{o}\omega$: нн
сѹббота $\bar{\epsilon}\bar{\omega}$ $\bar{\omega}\lambda\gamma\bar{\iota}$ ена 322б; всего жтнѣ къ $\bar{\epsilon}\bar{\omega}$ $\bar{\omega}\lambda\gamma\bar{\iota}$ ающе 323а (англ.,
бел. Т. И.).

При нужда се дават и граматични пояснения, когато граматичното значение на думата има отношение към терминологичното:

сЫИИЪ (124), υίός (passim)

1. тринит./христол. ед. ч. Второто Лице на Пресв. Троица по отношение на Бога Отца: ~ Бѣ живаго 240б;
2. сотириол. мн. ч. Така се наричат изкупените по заслугите на Божия Син човеци, получили правото да бъдат чедѣ Божи и да наследят Небесното царство: сны бѣхъ наречѣша сѧ 292б.

Ако дадена дума реализира терминологично значение само в определено словосъчетание или словосъчетания, то се привежда след индикация на терминологичната подсистема, към която принадлежи, и бележка „в изрази“:

καϑολικι (1), грц. καθολικός (313a] I cборънъ)

библ. В израза ка-фолкна епистола 'съборно послание'

Освен съвременния терминологичен еквивалент и дефиницията в тълковно-концептуалната част, ако е необходимо, се привеждат и допълнителни сведения от различен характер: енциклопедични бележки, филологически отбелки, разширено обяснение на концепта на съответното понятие. С бележка се маркира към какво точно се отнасят:

ἀρχαγγελος (2) грц. ἀρχάγγελος¹ (113б, 268а)

ангелол. Осмата от деветте ангелски степени: третън же (sc. ѡтварѣ) же н
послѣднѣн наѡатѣцн, аѡханѣлн н анѣлн 1136.

583

4. култ.-рит. Изображение, икона: образъ нхъ (ѣтынхъ, бел. Т. И.) въставнмъ 277a

Илюстративни примери, както може да се види от приведените по-горе образци, се дават към всяка речникова статия и към всяко значение. При цитирането се спазва правописът според изданието на Л. Садник. Привеждат се един или няколко примера непосредствено или след бележка *срв. още с* изброяване на местата в паметника, където думата е употребена в същото значение и аналогичен контекст:

тѣло (21), сѡма (passim, 179a] V лѣто; 229б] I дѣло)
естеств./антропол. Тяло: мѣсто бо естъ комуужьдо тѣлесн того ѡбѣтыє 147a,
срв. още 179a, 181б, 182a; се оубо тѣло тѣлѣюще н раздѣръшає са, се въста-
неть бестѣлѣнна 343б.

При определяне на обема на примерите се изхожда от необходимостта контекстът да бъде достатъчен, за да се изтълкува значението и функцията на думата, влизаща в неговия състав. Където е възможно, примерите са съкратени, което е отбелязано с многоточие:

цѣсарѣство (1), грц. βασιλεία (212б)
етич. прен метафор. Царство Божие (Христово, небесно) – висше благо,
състоящо се в свършено и хармонично общение на духовните твари с
Бога, с целия свят и един с друг: бѣ ... хоцетъ ... въсѣмъ спѣстн са н цѣ(с)тво
его полоуѣнтн 212б

За изясняване на смисъла в някои случаи цитатът се допълва с дума или думи, които не са от цитираното изречение, а принадлежат към по-широкия контекст. Те се поставят в кръгли скоби с изрично отбелязване на намесата на съставителя:

оучение (9), μάθημα (185a), μάθησις (43б] I, III отълоуѣненне), λόγος (25a),
διδαχή (302б), διδασκαλία (25a), τάξις (132с31] I оуѣненненне), παράδοσις
(17б] rel. прѣданненне)

1. общоупотр. Учене, обучение: дѣшны (сластн, ск. Т. И.) соутъ еанкоже
еанноа соутъ дѣша подобны къ себѣ еанкоже ѡ оуѣненнхъ н вндѣннхъ
185a

За да се получи представа за функционирането на думата в лексикалната система на произведението, след тълковно-илюстративната част се посочват синонимите и антонимите на съответната лексема, които се срещат в ЙоЕБ, т.е. които принадлежат към неговия словен инвентар. По такъв начин ЙоЕБ-ТермР приема и елементи на синонимен и антонимен речник. След знак ≡ се изреждат терминологичните дублети, след = – позиционните синоними, а след ≠ – антонимите. Ако синонимът, съответно антонимът, се отнася до

всички значения, се поставя в края на цялата тълковно-илюстративна част на речниковата статия, а ако се отнася само до едно от значенията на думата, той се привежда непосредствено след дефиницията и илюстративния пример в края на съответната точка:

тъльнъ (4), φθартός (69a] II, V тъльнъ, III, VIII тъльньнъ, 128a, 145a, 354a]

III нстльньнъ)

онтол./космол. Тленен, който подлежи на тление – диференцилен признак на одушевените материални субстанции: все оубо бытьемъ тьльно естъ 128a

≡ тъльньнъ

= съмрътънъ

≠ бестъльнъ, бес /нс/тъльннъ, бес тъл, бестъан, нетьльнъ

В основна речникова статия се дава доминиращият синоним – този с най-голяма честота и резистентност в текстовата традиция и историята на езика. Терминологичните му дублети се отнасят към него с препратка:

алъчьба (2), νηστεία (323a, 325a)

Вж. пощение: мѡсн ѿ дннн пакы чѣтырьмн дрьугымн дѣсѣты алъчьбою прѣбывъ 323a

пощение (1), νηστεία (325б)

Пост, въздържане от храна, пиене, лоши мисли и зли дела с цел нравствено очистване и духовно възвисяване.....

= алканнѣ, алъьба, въздръжаннѣ

За да се добие представа за функционирането на терминологичните единици в лексикалната система на езика в синхронен план, е изготвен свод на данните, които ни дават за всяка една от тях основните лексикографски трудове по старобългарски език⁵. Приведен е списък на всички консултирани паметници от съвременния на разглежданото произведение период, в които е засвидетелствана дадената лексикална единица, както и нейни дублети и синоними освен регистрираните в изследвания текст. Целта на този синопсис е да илюстрира присъствието, съответно отсъствието, на съответната лексикална единица в макросистемата на съвременния по отношение на ЙоЕБ старобългарски език според съхранените в писмените паметници свидетелства, както и парадигматичните ѝ връзки с други думи на междутекстово равнище. Ако думата не е регистрирана в лексикографската традиция или е отбелязана единствено с пример от ЙоЕБ, това се означава с ∅.

беженьство (3), ἀγαμία (332c11, 335a, 336a)

Безбрачие – 1. общоупотр. Невстъпване в брак поради естествени причини или по лично решение; 2. етич. Доброволно невстъпване в брак заради следване на Исуса Христа и Неговите апостоли: беженьство...ангельско

есть подрагъ 335a] III безбрауное бо ѹнстое жнтне англъскаго жнтна образъ
есть.

≡ неженство

= дѣвство, дѣвнѹство, ѹнстота, ѹнстость

≠ женство

Ø

Срв. безбрауние в Изб1073г., безбрауєнние Догм

Ако е регистрирана, се привеждат паметниците, в които е засвидетелствана – на първо място КСП, а след това преславските, запазени в късни преписи, без да се означават точно местата на словоупотребите. Когато лексемата не е регистрирана в КСП и в Преславската традиция, но е засвидетелствана в късни паметници, които са вече извън обсега на вниманието ни, се отбелязва само речникът, който регистрира думата:

ходатаи (1), μεσίτης(2266)

сотириол. Посредник, ходатай. С това наименование на Иисус Христос се означава същността на Неговото трояко служение на Първосвещеник, Пророк и Цар (Учител, Пастир, Съдия⁶): ходатаи бѣу н ѹловѣкомъ бываєтъ 2266

Клоц Евх Супр ГрНазХІв. ПандАнтХІв. Догм

Срв. нсходатаи в Супр; нсходатаинникъ в Супр ГрНазХІв.; нсходатаиствъиъ в Догм

При наличието ѝ в преобладаващата част от консултираните паметници с фреквентност над 100 единици се дава само означение *често*. Отделно на нов ред след бележка срв. се привеждат незасвидетелствани в ЙоЕБ синонимни термини, като се отбелязват паметниците, където са регистрирани. Особено внимание е обърнато на съпоставката с дублиращия среднобългарски превод на Догматиката от XIV в.:

ангелъ (35), ἄγγελος ‘*пратеник*’ (passim)

ангелол. 1. Ангел – сътворено от Бога, по-висше от човека безплатно духовно същество: ангелъ оубо естъ соущѣство разумно, прнсношѣствъно самовластно бесплътъиъ богоу слоужѣа, дарѹмъ въ естъствѣ бесъмъртѣе прнемъ 1046; 2. Последната от деветте ангелски степени: третѣа же (sc. оутварь) аже н послѣдѣиъ наѹхъиъи, архангелъи н ангелъи 1136

Срв. още вѣстъиъиъ в Зогр Мар Супр

Така изготвеният комплекс лексикографски пособия представлява една малка енциклопедия на Догматиката на Йоан Дамаскин, построена върху подбора на главите от Йоан Екзарх и според старобългарския превод на Точното изложение на православната вяра. Той позволява наблюдения върху тер-

минологичния пласт лексика в старобългарския език както в синхрония – на микроравнище (конкретния текст) и макроравнище (други съвременни текстове), така и в диахрония – по протежение на вековното писмено предание на изследвания паметник и на съхранената традиция от Кирило-Методиевата епоха през Преславския златен век и среднобългарския преводи от XIV-тото столетие до наши дни. Той е свидетелство за богатството на българския език и културното му равнище през Средновековието.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Терминът е новозаветен неологизъм, незасвидетелстван в класическия гръцки и еврейския език.
- ² Този термин бил официално утвърден на Първия вселенски събор в Никея през 325 г. в противовес на възникналите тринитарни ереси – ариани, аномеи (ἀνόμοτος, неподобен), етерусиани (ἐκ ἑτέρας οὐσίας, от друга същност), които учили, че Логосът има начало на Своето битие, защото не бил произлязъл от същността на Отца, а бил създаден от нищо по волята на Отца като първо Божие творение.
- ³ Този термин съдържа официално приетия на Втория вселенски събор, проведен в Константинопол през 381 г., църковен концепт относно въпроса за равнопоставеността на Св. Дух с другите две Лица на Пресв. Троица.
- ⁴ Същността Божия и отличителните ѝ свойства – неначинаемост на битието и Божеско достойнство – принадлежат еднакво и на трите ипостаси. Като обладаваща цялата пълнота на Божествената същност и всички присъщи ней свойства, всяка ипостас е Бог.
- ⁵ Всички думи са сравнени с речниците Микл, Срезн, СЯС и СС.
- ⁶ В качеството си на първосвещеник Иисус Христос се явява посредник между Бога и хората, Който се застъпва за всички в молитвите Си и принася Себе си в жертва като откуп за греховете на света. Като Пророк посредническата му функция се състои във възвестяване на хората чрез благовестието на волята на Небесния Отец, а като върховен Съдия – в изпълняване на Божиите определения за човечеството.

СЪКРАЩЕНИЯ НА НАЗВАНИЯТА НА СТАРОСЛАВЯНСКИТЕ РЪКОПИСИ ОТ СПРАВОЧНАТА ЧАСТ

- ГрНазХІв.: *XIII слова на Гр. Богослов по ръкопис от XI в.*, цит. по Срезн.
- Догм: Weiher, E. *Die Dogmatik des Johannes von Damaskus in kirchenslavischer Übersetzung des 14. Jahrhunderts*. Herausgegeben unter Mitarbeit von F. Keller und H. Miklas. Freiburg i. Br., 1987 (= MLSDV. Fontes et dissertationes, 25), 60 + 841p.
- Евх: *Синайски евхологий*, цит. по СС.
- Изб1073 г.: *Симеонов сборник* (по Светославовия препис от 1073 г.). Текста подготвиха Р. Павлова, Цв. Ралева, Ц. Досева; съпоставка с гръцкия текст П. Янева. Т. 1. Изследвания и текст. С. 1991; Т. 2. Речник индекс. С., 1993.
- Клоц: *Клоцов сборник*, цит. по СС.

ПандАнтХІв.: *Пандектите на Антиох*, стб. ръкопис от ХІ в., цит. по Срезн.
Супр: Северьянов, С. *Супрасльская рукопись (Памятники старославянского языка*
II, СтПб, 1904)

ДРУГИ СЪКРАЩЕНИЯ ОТ РЕЧНИКОВАТА СТАТИЯ

ангелол. – ангелология
антропол. – антропология
библ. – библеистика
вж. – виж
грц. – гръцки
ед. ч. – единствено число
етич. – етика
космол. – космология
метафор. – метафора
мин. – минало

мн. ч. – множествено число
онтол. – онтология
прен. – преносно
сотириол. – сотириология
срв. – сравни
стб. – старобългарски
тв. п. – творителен падеж
теол. – теология
тринит. – тринитарно богословие
христол. – христология
юр. – юридически

ИЗТОЧНИЦИ

- Микл:** Miklosich, F. *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. 2 Neudruck der Ausgabe. Wien 1862–1865. Scientia Verlag Aalen. 1977.
- СА:** Sadnik, L., R. Aitzetmüller. *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*. Heidelberg, 1955.
- Садник** 1967–1983: Sadnik, L. Des hl. Johannes von Damaskus *Damaskus'* Εκθεσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως in der Übersetzung des Exarchen Johannes, herausgegeben von Linda Sadnik. B. 1, 2, 3. Wiesbaden – Freiburg I. Br., 1967–1983 (= Monumenta linguae Slavicae dialecti veteris. Fontes et dissertationes, T. XIV), S. 322 + 412 + 302; B. 4. Index und rückläufiges Wörterverzeichnis, zusammengestellt von R. Aitzetmüller. U. W. Weiher–Freiburg I. Br. 1983.
- Срезн:** Срезневский, И. И. *Словарь древнерусского языка*. Т. I–III. Репр. изд. М., 1989.
- СС:** *Старославянский словарь (по рукописям X–XI вв.)*. Под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. М., 1994.
- СтбР:** *Старобългарски речник*. Т. I. С. 1999; Т. II. С. 2009. Отг. редактор Д. Иванова-Мирчева.
- СЯС:** *Slovník jazyka staroslověnského*. ČAV. Praha, 1958–1994.